

CÂTEVA PROBLEME ADIȚIONALE CU DREPTURILE DE AUTOR

RADU USZKAI

Academia de Studii Economice din București

Some additional problems with copyrights. Is there a moral case in favor of Intellectual Property (IP) in general and copyrights in particular? Philosophers who work extensively on this topic tend to advance the idea that there are three main ethical frameworks that provide an affirmative answer to this question: (i) the Lockean/natural rights approach, (ii) the utilitarian argument and (iii) the personhood theory. Much ink has been spilled in order to both advance these ethical arguments in favor of copyrights but also for their rebuttals. Leaving aside the orthodox component of this moral debate, I wish to explore and cast doubt on some additional (albeit marginal) philosophical arguments, some of them resembling either logical or economic fallacies. More precisely, I will analyze (a) what I have labeled the “proxy argument” in favor of copyrights, (b) the “broken window” of copyrights and (c) how some arguments in favor of intellectual appropriation resemble to a “post hoc ergo propter hoc” logical fallacy.

Keywords: Intellectual Property; copyrights; Lockean theory; utilitarianism; personhood theory.

1. ETICIENII ȘI DREPTURILE DE AUTOR: UN TABLOU MINIMAL

Pasul preliminar al oricărei analize filosofice a conceptului de drept de autor trebuie să fie o distincție recurentă din metafizică și ontologie: cea dintre tip și instanță. O modalitate simplă de a exemplifica relevanța acestei distincții în cadrul discuției noastre pleacă de la explorarea consecințelor unei tranzacții uzuale din viața unui individ. Să presupunem că, entuziasmați de anunțul lansării ultimului volum al celebrei saga a lui George R.R. Martin, *A Song of Ice and Fire*, mergeți la cea mai apropiată librărie și vă cumpărați cartea pentru a afla deznodământul poveștii din universul Westeros. Într-o măsură covârșitoare, respectivul volum vă aparține vouă și îl puteți folosi aproape în totalitate cum vă doriți. Puteți să îl folosiți pe post de suport pentru paharul de vin, puteți să le citiți vecinilor din el ori puteți să îl decupați în timpul unui curs de origami. Există însă o acțiune pe care nu puteți să o faceți – cel puțin dacă doriți să fiți un cetățean care respectă legea: nu puteți să copiați cartea și să o oferiți altora, fie gratuit, fie contracost. De ce? Răspunsul este simplu: sunteți doar proprietarul unei instanțe a unui tip ideal¹. Respectiv tip

¹ Pentru o analiză *in extenso* privitoare la rolul distincției tip/instanță (type/token), vezi Laura Biron, „Two Challenges to the Idea of Intellectual Property”, *The Monist*, vol. 93, nr. 3, 2010.

ideal îi aparține autorului și/sau editurii care a publicat romanul și este protejat de un drept de autor în virtutea căruia nu puteți să îl copiați și, ulterior, să îl distribuiți.

De ce ar avea însă un autor un asemenea drept? Din punct de vedere etic, putem distinge între două mari tipuri de strategii argumentative. Avem, pe de-o parte, justificările de tip non-conseciționist, precum teoria lockeană ori cea personalistă. Teoria lockeană a drepturilor de autor adaptează propunerea lui John Locke privitoare la actul apropiierii de la cazul obiectelor materiale la cel al obiectelor imateriale, precum idei sau forme de exprimare ale ideilor². Din moment ce între munca intelectuală și munca fizică nu există nicio diferență relevantă din punct de vedere moral, vor susține teoreticienii lockeeni ai drepturilor de autor, atunci amestecul acestei munci care este în proprietatea unui autor cu idei din domeniul public pune bazele unei apropiieri intelectuale sub forma diferitelor fațete ale IP. Cealaltă abordare non-conseciționistă majoră este teoria personalistă care se bazează pe teoretizările propuse de Kant și Hegel în sfera proprietății. Pentru adepții teoriei personaliste, justificarea drepturilor de autor rezidă în faptul că orice creație intelectuală reprezintă o manifestare a voinței unui autor într-un mod constitutiv pentru persoana acestuia. Autorii au nevoie de aceste drepturi în relație cu creațiile lor deoarece „proprietatea reprezintă un mecanism unic și bine adaptat pentru realizarea sinelui, pentru exprimarea personală și pentru demnitatea și recunoașterea individuală”³.

Pe de cealaltă parte, conseciționistii pun accentul, deloc surprinzător, pe consecințele produse de instituirea unor drepturi de autor. Pentru utilitariști, scopul reglementărilor legale pe care o societate le impune trebuie să fie sporirea nivelului agregat al bunăstării. Cum legătura dintre existența bunurilor intelectuale și al creațiilor artistice și bunăstarea umană este evidentă, avem nevoie de cel mai bun sistem care să le ofere stimulentele necesare persoanelor creative să continue să fie creative și în viitor. În contextul în care costul marginal asociat cu copierea unei cărți, spre exemplu, este relativ mic, un autor (sau compania care i-a publicat cartea) are nevoie de o protecție pe un anumit interval de timp în care să își recupereze investiția inițială în materie de timp, efort etc. Funcția drepturilor de autor este exact aceasta: de a le oferi autorilor (și tuturor creatorilor) stimulentele financiare necesare pentru a-și duce la bun sfârșit planurile creatoare⁴.

² Distincția dintre idei și forme de exprimare ale unor idei este relevantă în cazul taxonomiei IP. Dacă brevetele și patentele protejează o idee „produsă” de o inventatoare, drepturile de autor protejează interesele unui creator în legătură cu forma de exprimare a unei idei, de tipul unui roman, piesă muzicală etc. Pentru mai multe detalii, vezi Stephan Kinsella, „Against Intellectual Property”, *Journal of Libertarian Studies*, vol. 15, nr. 2, 2001, pp. 3–7.

³ Justin Hughes, „The Philosophy of Intellectual Property”, *The Georgetown Law Journal*, vol. 77, 1988, p. 27.

⁴ Cea mai bună instanțiere a modelului utilitarist al drepturilor de autor se găsește în William M. Landes și Richard A. Posner, *The Economic Structure of Intellectual Property Law*, Harvard University Press, Cambridge, 2003.

Scopul acestui articol nu este explorarea în detaliu a temeiurilor acestor trei mari teorii ori a problemelor din cadrul acestor strategii argumentative⁵, ci concentrarea asupra unor obiecții adiționale față de cele regăsite în literatura academică standard. Concret, secțiunile următoare se vor concentra asupra următoarelor elemente: (a) criticarea a ceea ce eu am denumit „argumentul prin proxy” în favoarea drepturilor de autor, (b) „fereastra spartă” a drepturilor de autor, respectiv, (c) în ce măsură unii proponenti ai drepturilor de autor comit o eroare de tip „post hoc ergo propter hoc”.

2. ARGUMENTUL PRIN PROXY⁶

Unii dintre filosofi sau economiști care încearcă să construiască o justificare pentru IP tratează tipurile particulare de proprietate, precum drepturile de autor sau brevetele, ca fiind indiscernabile, uitând de diferențele semnificative care există între produsele pentru care doresc să construiască o protecție instituțională. Ar fi de ajuns să justificăm necesitatea brevetelor pentru a avea, de fapt, un argument și în favoarea drepturilor de autor? În fond, sunt tot creații intelectuale, nu-i așa?

Totuși, diferențele sunt semnificative. Este de-ajuns să comparăm ipoteticele beneficii sociale ale unei noi piese muzicale ori ale ultimului *blockbuster* de la Hollywood cu cele ale unei inovații din domeniul farmaceutic. Desigur, toate acestea sunt rezultatul unei activități intelectuale și al creativității umane. Cu toate acestea, oricât de complex ni se poate părea albumul artistei noastre preferate (cu toții cunoaștem cel puțin o persoană care a spus la un moment dat că o melodie i-a schimbat viața), este greu să comparăm utilitatea socială a efortului creativ depus de respectiva artistă cu beneficiile unui vaccin împotriva cancerului ori a unei potențiale pastile a moralității la care aspiră din ce în ce mai mulți cercetători din filosofia practică⁷.

Lăsând deoparte aspectul beneficiilor, cel al costurilor ne sare în ochi chiar mai flagrant: a trata drepturile de autor și brevetele ca indiscernabile înseamnă a ignora faptul că, din punct de vedere financiar, costurile fixe în cazul brevetelor sunt mult mai mari.

Iată cum ar putea arăta un asemenea argument prin proxy, pe care îl voi formaliza în continuare:

⁵ Pentru o prezentare pe larg a acestor teorii, precum și a neajunsurilor acestora, vezi Radu Uszkai, „Are Copyrights Compatible with Human Rights”, *The Romanian Journal of Analytic Philosophy*, vol. 8, nr. 1, 2014, pp. 5–20 și Radu Uszkai, „Intellectual Property has no Personality”, *Annals of the University of Bucharest. Philosophy Series*, vol. LXVI, nr. 2, 2017, pp. 181–205.

⁶ Următoarele trei secțiuni reiau și extind câteva ipoteze de lucru pe care le-am explorat pentru prima oară în teza mea de doctorat intitulată „Aspecte etice ale procesului de partajare de fișiere prin protocolul BitTorrent: între Proprietate Intelectuală și evoluția cooperării”.

⁷ Pentru o introducere în literatura privitoare la necesitatea bioameliorării morale (și prin mijloace farmaceutice, nu doar tradiționale), vezi Ingmar Persson și Julian Savulescu, *Neadaptat pentru viitor. Nevoia de bio-ameliorare morală*, Editura All, București, 2014.

Premisa 1: Un compus chimic pentru un medicament și ideile din spatele unui roman reprezintă instanțe ale aceluiași tip: produse intelectuale rezultate în urma unui efort creativ;

Premisa 2: Brevetele și drepturile de autor sunt instanțe ale aceluiași tip: instituția proprietății intelectuale;

Premisa 3: Inventatorii au nevoie de un drept de proprietate pentru invenția lor (brevetele joacă acest rol) deoarece costurile pentru a produce un medicament nou sunt foarte mari;

Concluzie: Dacă ne dorim să fim coerenti, va trebui să acordăm același tip de protecție pe care considerăm legitim să o acordăm unui compus chimic al unui medicament și al unei alte creații intelectuale, precum unui roman.

Rădăcina istorică a acestui argument prin proxy care este folosit de multe ori pentru forța sa retorică poate fi identificată în așa-zisul „argument al Revoluției Industriale”: drepturile care intră sub umbrela IP sunt necesare deoarece fără acestea progresul e dificil să se petreacă. Dacă lucrurile au stat astfel în ceea ce privește brevetele, atunci prin analogie trebuie să stea la fel și în cazul drepturilor de autor.

Narațiunea larg acceptată construită în jurul revoluției științifice și industriale pleacă de la premisa că aceasta nu ar fi fost posibilă într-un alt cadru instituțional decât în cel al Marii Britanii secolului al XVIII-lea, deoarece britanicii au fost primii care au instituit un sistem modern al brevetelor în anul 1623. James Watt devine astfel prototipul inventatorului modern deoarece el pare a „scoate în evidență rolul magic al patențelor în stimularea inventivității cercetătorilor și a extinderii limitelor cunoașterii științifice”^{8,9}.

Cum au stat însă lucrurile din punct de vedere istoric? Puțin diferit: ceea ce Watt a obținut a fost, în practică, poziția paradigmatică de monopolist. Drept urmare, procesul fabricării unui motor cu aburi s-a făcut la niște prețuri foarte mari raportându-ne la costul materialelor. Conform istoricilor, pretențiile financiare ale acestuia (alături de partenerul său, Matthew Boulton) când venea vorba despre copierea schițelor invenției sale se ridicau la circa o treime din ceea ce însemna economisirea adusă de utilizarea motorului inventat de către Newcomen. La un an după expirarea brevetului acestuia, în 1812, Richard Trevithick a creat un motor tip Cornish care era la fel de eficient ca cel al lui Watt, însă mult mai ușor de îmbunătățit. Spre deosebire de Watt, Trevithick decide să nu-și patenteze invenția, iar consecințele acestei decizii au fost eminentemente pozitive: a reușit să pună bazele unei lungi

⁸ Michele Boldrin și David K. Levine, *Against Intellectual Monopoly*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, p. 49.

⁹ Opinia aceasta este împărtășită în primul rând de economiști de formație instituționalistă care observă o corelație între rata inovării tehnologice și posibilitatea ca un inventator să-și fructifice material invențiile. Un exemplu elocvent este Douglass C. North, *Structure and Change in Economic History*, Norton, New York, 1981, pp. 164–166. Pentru o perspectivă instituționalistă sceptică la adresa acestei teze canonice a lui North, vezi Joel Mokyr, „Intellectual Property Rights, the Industrial Revolution, and the Beginnings of Modern Economic Growth”, *American Economic Review: Papers & Proceedings*, vol. 99, nr. 2, 2009, pp. 349–355.

perioade de competitivitate colaborativă în care o succesiune de firme au adus schimbări și au produs îmbunătățiri la modelul original, acestea fiind lăsate, de asemenea, în afara protecției legale a unui brevet. Consecința? Această perioadă se suprapune cu cea în care eficiența utilizării cărbunelui a crescut simțitor. Dacă în perioada monopolului lui Watt aceasta rămăsese constantă, în perioada 1810–1835 crește de cinci ori¹⁰.

Argumentul paradigmatic al Revoluției Industriale pare cel puțin a schiopăta. Dacă protecția legală a unui drept de proprietate nu este necesară pentru a stimula creativitatea în cazul invențiilor, de ce ar fi necesară în cazul creațiilor artistice? În prezent, o atenție sporită este acordată de cercetători unui alt exemplu considerat a fi paradigmatic: cel al industriei farmaceutice¹¹. În esență, acesta este principalul cal pe care teoreticienii pariază pentru a argumenta în favoarea necesității proprietății intelectuale în virtutea aspectelor-cheie ale acestei activități economice și științifice: costuri fixe mari asociate cu inovarea (Boldrin și Levine le estimează undeva la 800 de milioane \$ pentru un medicament), aceasta reprezentând principala armă pe care companiile o au pentru a intra în competiție cu celelalte. În plus, deși costurile asociate cu inovarea sunt mari, cele marginale asociate cu producția sunt mici¹², iar piața farmaceuticelor este concentrată, preponderent, în țările prospere de pe glob.

Dacă acestea sunt datele problemei, nu are industria farmaceutică nevoie de brevete? A avut, oare, nevoie dintotdeauna și doar acum am ajuns la o situație normală? Un mic ocol istoric ne va dovedi caracterul contingent al acestei intuiții utilitariste *prima facie* pe care am putea să o avem. Boldrin și Levine subliniază că statutul brevetelor farmaceutice a variat în funcție de epocă și regiune. Un prim aspect interesant de notat vizează identificarea zonelor celor mai creative de la momentul incipient al nașterii industriilor chimice și farmaceutice. Companii din state precum SUA ori Marea Britanie (în ciuda faptului că aceste regiuni aveau o tradiție veche când vine vorba de protejarea drepturilor creatorilor și inventatorilor) cunoșteau, de fapt, rate mai mici ale productivității și competitivității pe piață în comparație cu concurenții lor din Elveția, Franța sau Germania, regiuni fie fără reglementări de acest tip ori cu unele semnificativ mai laxe.

Un alt exemplu grăitor este cel al implementării legislației brevetelor în Italia. Jucători importanți pe piața farmaceuticelor, italienii introduc, la puternice presiuni externe, un sistem de patentare al compușilor chimici folosiți în producție de-abia în 1978. A condus introducerea acestor reglementări la o explozie de creativitate în laboratoarele italiene? Nu neapărat, datele empirice scoțând în evidență mai degrabă contrariul. Dacă în perioada 1961–1980 italienii descoperiseră 119 compuși

¹⁰ Boldrin și Levine, *op. cit.*, pp. 50–51.

¹¹ *Ibidem*, pp. 212–238. Datele empirice pe care le voi aduce în discuție în restul secțiunii se bazează pe informațiile sistematizate de aceștia. În plus, pentru o versiune mai extinsă a relației dintre brevete și industria farmaceutică, vezi Mihai-Valentin Cernea și Radu Uszkai, „The Clash Between Global Justice and Pharmaceutical Patents: A Critical Analysis”, *Public Reason*, vol. 4, nr. 1–2, 2012, pp. 218–220. Partea aceasta a secțiunii reia unele dintre ideile principale discutate în paginile articolului.

¹² În absența brevetelor, costurile medicamentelor ar fi mult mai mici, asociate în principiu cu costurile fixe ale materiei prime, alături de costurile de tranzacție ale punerii pe piață ale produsului.

chimici (9,28% din totalul de 1282 la nivel global), în perioada 1980–1983 randamentul descoperirilor scade la 7,5%. Este adevărat, scăderea este departe de a fi dramatică, însă în același timp ar fi trebuit să ne așteptăm, teoretic, la orice altceva în afară de o industrie italiană mai puțin dinamică.

Nu în ultimul rând, să facem abstracție de productivitatea la nivel național și să luăm în considerare o altă variabilă analizată de Boldrin și Levine: numărul de produse utile rezultate în urma implementării sistemului de brevete. Ce putem observa dacă ne concentrăm asupra acestui element? Din multitudinea de produse farmaceutice existente pe piață în acest moment, puține dintre medicamentele considerate cu adevărat utile de către specialiști își datorează existența brevetelor. Brevetele intensifică, mai degrabă, unul dintre costurile recunoscute chiar și de Poner și Landes: predispoziția către căutarea de rente¹³.

În această secțiune, am încercat să arăt că, departe de a fi o problemă simplă, argumentele utilitariste în sprijinul existenței protecției proprietății intelectuale în domeniul producției tehnologice prin intermediul brevetelor nu sunt – analizate în concordanță cu anumite fapte empirice – atât de puternice pe cât par, atât în cazul Revoluției Industriale, cât și în interiorul industriei farmaceutice. Astfel, dacă ar fi să ne situăm în perspectiva unui argument prin proxy, dacă brevetele sunt, de fapt, mai greu de justificat decât intuim uzual, este posibil ca situația, în cazul unor industrii care presupun costuri mult mai mici (precum cea muzicală ori cinematografică), să nu fie terenul cel mai fertil pentru a argumenta pentru un drept moral al unui autor la un monopol asupra copierii bunului pe care acesta l-a creat.

3. „FEREASTRA SPARTĂ” A PROPRIETĂȚII INTELECTUALE: CE SE VEDE ȘI CE NU SE VEDE ÎN CAZUL DREPTURILOR DE AUTOR

Care sunt consecințele care se resimt la nivelul pieței jucătorilor din cadrul industriilor creatoare de conținut ale protecției conferite de IP? Ipoteza de lucru de la care plec în dezvoltarea acestei secțiuni este cât se poate de simplă: indiferent de temeiul/temeiurile etice pe care le considerăm a fi corect(e), unul dintre cele mai importante stimulente pe care legislația drepturilor de autor îl oferă în primul rând marilor companii din industria creatoare de conținut artistic (dar și creatorilor individuali) este de a deveni căutători de rente. Înainte de a explora în detaliu această direcție de analiză, îmi propun o scurtă digresiune metodologică inspirată din abordarea economistului francez Frédéric Bastiat.

Una dintre contribuțiile metodologice pentru care Bastiat este recunoscut atât în economie, cât și în alte științe sociale este celebra „parabolă a ferestrei sparte”¹⁴.

¹³ În original „rent-seeking”. Am optat pentru propunerea de traducere avansată de Laurențiu Gheorghe și Radu Cristescu din „Teoria alegerii publice și economia politică constituțională”, *Dreapta Intelectuală. Teorii și școli de gândire ale dreptei contemporane occidentale*, vol. editat de Ionuț Sterpan și Dragoș Paul Aligică, Humanitas, București, 2011, p. 270.

¹⁴ Frédéric Bastiat, „The Broken Window”, în *The Bastiat Collection*, Ludwig von Mises Institute, Auburn, 2007, pp. 2–5.

Să ne imaginăm, ne propune economistul francez, că fiul neatent al unui proprietar de magazin sparge unul dintre geamurile acestuia cu o piatră. Tatăl, în mod evident, se înfurie, deoarece neatentia fiului său a condus la creșterea costurilor asociate cu desfășurarea activității sale economice: pentru buna desfășurare a afacerilor, el este conștient că trebuie să aloce resurse pentru repararea geamului. Oamenii strânși în jurul băcăniei sale au o cu totul altă opinie, încercând să-l liniștească. În fond, spun aceștia, tot răul este, de fapt, spre bine: un geam spart din neatentie este de fapt un stimulent pentru piața muncii. În acest fel, geamgii vor avea de muncă, iar cererea agregată la nivelul economiei locale va fi stimulată (geamgii vor avea, spre exemplu, resursele necesare pentru a le cumpăra copiilor lor cumiți bomboane) ca un efect direct al distrugerii inițiale.

Tipul de raționament pe care vecinii băcăniei l-au construit ca urmare a spargerii ferestrei reprezintă, sublinia Bastiat, apanajul economistului slab, al omului de știință care se concentrează doar asupra efectelor imediate ale unei acțiuni. Ce ar trebui să facă însă un economist bun (și, prin extensie, o cercetătoare din științele sociale)? Ne răspunde același Bastiat: atunci când analizăm economia, trebuie să fim conștienți că „o acțiune, un obicei, o instituție sau o lege dau naștere nu doar unui efect, ci unei serii de efecte. Dintre aceste efecte, doar primul este imediat și se manifestă concomitent cu cauza acestuia: este văzut. Celelalte se petrec într-o succesiune, nu sunt observate. Totuși, nouă ne-ar fi de folos dacă acestea ar fi anticipate. Diferența dintre un economist bun și un economist slab își găsește originea tocmai în această problemă: cel din urmă are în vedere doar efectul vizibil. Economistul bun este însă acela care ia în calcul ambele efecte, atât acela imediat, cât și cele care, la prima vedere, nu se văd”¹⁵.

În cazul ferestrei sparte, ce nu vede economistul slab este tocmai suma de oportunități pe care tatăl le pierde, odată cu necesitatea de a înlocui geamul spart de copilul său. Cu alte cuvinte, el ar fi putut să folosească suma pe care i-a plătit-o geamgiului pentru alte scopuri, precum achiziționarea unei perechi noi de pantofi. Sau de ce nu, dacă situația ar fi fost alta, i-ar fi putut cumpăra fiului său înghețată vreme de o săptămână pentru a-l premia ca urmare a faptului că acesta a fost cuminte. Așadar, pentru cel care deține resursele, spargerea geamului reprezintă o pierdere netă. Punând la loc geamul, sublina Mihail-Radu Solcan, „tatăl nu-și ameliorează, ca să ne exprimăm tot în termeni mai noi, bunăstarea. El beneficia de un geam și continuă să beneficieze de un geam; n-are nici un fel de beneficiu nou”¹⁶. Nu în ultimul rând, dacă analizăm consecințele la nivel agregat, pentru societate aceasta a fost o redirecționare a unei sume de bani care ar fi putut să fie investită diferit (și cel puțin marginal mai bine).

Argumentul pe care doresc să îl construiesc (cel privitor la căutare de rente) nu este unul derivat direct din parabola ferestrei sparte a lui Bastiat. Mai degrabă, seva teoretică a acestuia se trage dintr-un anumit mod de a gândi și teoretiza

¹⁵ *Ibidem*, p. 1.

¹⁶ Mihail-Radu Solcan, *Filosofia Științelor Umane. O Introducere*, Editura Universității din București, București, 2012, p. 94

problemele sociale care pleacă de la premisa metodologică enunțată de economistul francez. Concret, atunci când susținem o anumită poziție sau reformă instituțională (cum este cazul instituirii sau apărării morale a drepturilor de autor), nu trebuie să ne concentrăm doar asupra efectelor imediate pe care respectiva reformă sau păstrare a *statu-quo*-ului le-ar avea¹⁷.

Să presupunem, așadar, că instituim un drept de proprietate al autorului X la bunul intelectual Y din varii motive:

- (a) pentru a-i respecta munca și meritul;
- (b) pentru a-i oferi un stimulent de a fi creativ;
- (c) pentru că la nivelul respectivei creații acesta își asertează personalitatea.

Care ar fi consecințele imediate pe care le-am putea observa? În primul rând, am putea să observăm că munca unui individ a fost respectată, acesta primind ceva în virtutea meritului asociat cu efortul depus. Apoi, am mai putea să adăugăm că respectivului autor i-au fost oferite stimulentele pentru a fi creativ și în viitor. Care sunt însă efectele neintenționate ale propunerii noastre? Stimulentul pe care îl oferim indivizilor și companiilor este de a deveni căutători de rente. Această activitate economică este strâns legată de problema monopolului care, la rândul ei, este legată de cele mai multe ori de intervențiile statului în piață¹⁸.

În primul rând, să ne uităm la dimensiunea semantică a apariției reglementărilor privitoare la proprietatea intelectuală în Europa. Istoricii care au analizat acest fenomen au subliniat că, în perioada nașterii drepturilor de autor sau a brevetelor, accentul legiferării cădea mai degrabă pe interesele producătorilor și editorilor de carte, în dauna autorilor și creatorilor. „Momentul venețian” este primul în care organisme statale precum Republica Venețiană au introdus o formă de protecție a proprietății intelectuale utilizând, explicit, limbajul „privilegiilor”. Departe de semantica uzuală a contemporaneității a drepturilor de proprietate, ce dorea o breaslă venețiană în acea perioadă era un privilegiu pentru „a se asigura că nimeni altcineva nu i-ar replica produsele în absența membrilor săi”¹⁹. Echivalentul *privilegiului* venețian în spațiul anglo-saxon din secolul al XVII-lea era cel de *monopol*: „[d]acă cineva ar călători înapoi în timp pentru a căuta originile legii proprietății intelectuale ar descoperi că, în preajma secolului al XVII-lea, ideile de «brevete» sau «drepturi de autor» au apărut strâns legate nu doar unele cu altele, ci și cu aceea de «monopol». Toate aceste concepte legale au reprezentat variațiuni pe aceeași temă: eforturile unei monarhii de a-și menține controlul și de a oferi favoruri într-o era în care din ce în ce mai mulți poli atacau puterea regală. Așadar,

¹⁷ Desigur, poate că la prima vedere această explorare a consecințelor sociale și economice pare a fi mai degrabă apanajul utilitariștilor, dar aceasta nu înseamnă că o adeptă a teoriei lockeene ori personaliste ar putea să facă abstracție în totalitate de consecințele empirice ale propunerilor ei.

¹⁸ Voi lăsa deoparte discuțiile mai rafinate de natură economică privitoare la relația dintre stat și existența monopolurilor din simplul motiv că acestea nu sunt, pentru scopul prezentei lucrări, relevante.

¹⁹ Christopher May și Susan K. Sell, *Intellectual Property Rights. A critical History*, Lynne Rienner Publisher, Londra, 2006, pp. 58–59.

originea legii moderne a proprietății intelectuale nu se regăsește într-o dispută economică, ci mai degrabă într-o luptă politică între monarhie și varii poli de putere din societățile de la mijlocul mileniului trecut²⁰.

Dacă aceasta este originea lor, nu ar trebui să ne mire atunci că drepturile de autor sunt construite chiar și în prezent sub forma unor monopoluri (limitate în timp, ce-i drept) care specifică faptul că, pentru o anumită perioadă de timp, doar o anumite entitate (fie că este autoarea, fie o companie către care aceasta și-a vândut respectivul drept) poate realiza, legal, copii în format fizic (instanțe) ale respectivului bun intelectual (tip ideal). Acest proces nu face însă nimic altceva decât să crească (iar acest fapt este recunoscut de cei care argumentează într-o perspectivă utilitaristă de tipul lui Posner) într-un mod artificial prețul bunurilor, pentru a-i stimula pe producători să scoată pe piață cât mai multe asemenea bunuri.

La ce se referă însă mai exact teoria privind procesul căutării de a obține rente? „Acest proces începe în momentul în care un actor economic consideră că este mai profitabil să dedice resurse extragerii de rente, mai curând decât activităților productive, valorizate pe piață”²¹, aceste rente fiind obținute ca urmare a eliminării competiției printr-o serie de reglementări instituționale. Un exemplu de asemenea reglementare instituțională este chiar un drept de autor.

Să presupunem, spre exemplu, că o minimă protecție pentru produsele intelectuale ale creatorilor este necesară, indiferent la care tip de justificare facem apel. Înarmați cu un asemenea drept, creatorii care nu dețin capitalul necesar își vor vinde dreptul de autor către o companie, fie că vorbim despre o editură, o casă de producție muzicală etc. Conform Teoriei Alegerii Publice²², primele companii care vor beneficia de asemenea reglementări vor ajunge, într-un punct, într-o situație monopolistă, în care vor căuta sprijin din partea statului pentru a prelungi durata de protecție pentru bunurile intelectuale pe care le-au achiziționat.

Evoluția primelor edituri din SUA s-a desfășurat în deplin acord cu premisele acestei analize de tip instituționalist: pentru a se proteja de concurență, începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea, cele mai mari edituri ale vremii au alocat resurse importante pentru a face *lobby* pe lângă instituțiile publice de resort pentru prelungirea duratei protecției legale a drepturilor de autor pe care le achiziționaseră²³.

În prezent, căutarea de rente reprezintă un fenomen ubicuu în industriile dependente de drepturile de autor. După cum subliniază Boldrin și Levine, „cea mai recentă extindere a protecției drepturilor de autor, «The Sonny Bono Copyright Term Extension Act of 1998» (CTEA), este una dintre cele mai apropiate ilicite din istorie. Această prevedere legală a extins termenul protecției drepturilor de autor nu doar cu 20 de ani în plus pentru opere noi, ci chiar și retroactiv, pentru opere deja existente. Durata a crescut, dintr-o dată, cu 40%. [...] A observat cineva

²⁰ Eric E. Johnson, „Intellectual Property and the Incentive Fallacy”, *Florida State University Law Review*, vol. 39, 2011, p. 635.

²¹ Gheorghe și Cristescu, *op. cit.*, p. 270.

²² *Ibidem*, pp. 260–278.

²³ Boldrin și Levine, *op. cit.*, pp. 98–105.

o explozie a creațiilor artistice și culturale în SUA în ultimii zece ani? Au început artiști, scriitori sau muzicieni să migreze din toată lumea spre SUA pentru a culege beneficiile incredibile ale CTEA?²⁴ Așadar, extinderea protecției drepturilor de autor (pe alocuri durata acesteia chiar s-a triplat) nu a condus (așa cum ar fi trebuit să ne așteptăm) la o creativitate mai mare în domeniul artistic.

Mai degrabă, datele empirice reflectă mentalitatea marilor companii creatoare de conținut în contextul stimulentele instituționale pe care le au pe piață: acestea caută mai degrabă să extragă rente, decât să fie creative. Astfel se explică de ce companii mamut precum Disney au susținut reglementări precum CTEA, deoarece câteva dintre produsele intelectuale pe care le „dețineau” și care aveau un mare succes pe piață erau pe cale de a expira²⁵.

Așadar, a pune problema drepturilor de autor în termeni de tipul „acestea oferă stimulente creatorilor” devine, de la un moment încolo, o abordare superfluă. Acesta este, în opinia mea, cel mai important efect dintre cele care nu se văd, după cum ar spune Bastiat, și care sunt ignorate, de multe ori, de discuțiile privitoare la fundamentarea morală a drepturilor de proprietate intelectuală, în general, și de cele care privesc, în particular, drepturile de autor.

4. DREPTURILE DE AUTOR ȘI ERORI LOGICE ÎN ARGUMENTARE: *POST HOC, ERGO PROPTER HOC*

O particularitate a justificării utilitariste a drepturilor de autor este reprezentată de modalitatea în care teoreticienii care lucrează într-un asemenea cadru conceptual integrează aspectele de ordin empiric. Teoreticienii utilitariști subliniază că trebuie să ne uităm la efectele absenței respectiv prezenței unui sistem care protejează interesele materiale ale creatorilor cu privire la obiectele intelectuale pe care aceștia le produc.

Utilitaristul nu se concentrează însă doar asupra faptului că un drept de autor oferă stimulente unui artist să producă mai mult. Acesta avansează și faptul că, dacă ne uităm în istorie, crearea și introducerea unui sistem al proprietății intelectuale a marcat tocmai o productivitate mai mare în ceea ce privește numărul de produse existente pe piață, această observație venind ca o confirmare a tezei lor inițiale care pune accentul pe rolul de stimulent al drepturilor de autor (sau al brevetelor).

Această strategie argumentativă trădează (o potențială) neînțelegere a distincției umane între corelație și cauzare²⁶. O altă modalitate de a conceptualiza problemele presupuse de argumentele de acest tip este de a spune că (cel puțin câteodată) ele seamănă cu clasică eroare logică *post hoc, ergo propter hoc*. Din punct de vedere structural, un asemenea argument falacios arată în felul următor:

²⁴ *Ibidem*, p. 100.

²⁵ *Ibidem*, p. 104.

²⁶ Pentru mai multe detalii, vezi David Hume, *A Treatise of Human Nature*, Caldernon Press, Oxford, 1978 (1739), pp. 73–84.

- (1) X a avut loc, apoi s-a petrecut Y;
- (2) În concluzie, X este cauza pentru care s-a întâmplat Y.

Să luăm următorul exemplu banal pentru a clarifica aceste aspecte teoretice. Să presupunem că, înainte de a pleca din casă, îmi iau umbrela din cuier. Cum ies din scara blocului, afară începe să plouă. Deoarece ploaia a început după ce mi-am luat eu umbrela, una dintre concluziile la care aş putea ajunge ar fi de felul următor: actul meu de a-mi lua umbrela a fost cauza pentru care a început să plouă. Eroare în cazul acestui tip de raționament este aceea că stabilește o legătură causală care, în esență, nu există, pe baza unei succesiuni de evenimente.

Teoreticienii proprietății intelectuale cad pradă, cel puțin uneori, unei erori de acest tip. Anterior am explorat în ce măsură putem stabili o relație de cauzalitate între introducerea brevetelor în Anglia și evoluția tehnologică și economică din timpul Revoluției Industriale. Concluzia (aparent paradoxală) a fost aceea că, de fapt, motivul pentru care motorul cu abur a putut fi perfecționat a fost tocmai că, de la un anumit punct încolo, acesta avea un regim deschis, un teren fertil pentru inovare. Progresul pare a fi fost, de fapt, rezultatul absenței protecției prin intermediul legislației proprietății intelectuale.

Argumentele de acest tip nu sunt construite exclusiv în direcția evidențierii potențialului rol de stimulent al brevetelor. Și în cazul drepturilor de autor, mai exact în ceea ce privește producția literară ori artistică, unii teoreticieni încearcă să-l utilizeze cu scopul de a demonstra funcția esențială a acestora. Spre exemplu, una dintre pozițiile adoptate uzual este aceea că diferența în materie de productivitate culturală sau artistică din Europa Evului Mediu și Renaștere, în comparație cu ce a avut loc în Iluminism, se explică tocmai prin introducerea drepturilor de autor. A spune însă că în perioada Iluministă am avut mai multe creații artistice ori intelectuale decât în Evul Mediu pentru că după „momentul venețian” din ce în ce mai multe state europene au adoptat legi similare înseamnă a produce un argument care seamănă, structural, cu exemplul prezentat anterior: observăm două evenimente și le legăm printr-o corelație căreia îi conferim valențe cauzale. Problema constă în faptul că, dacă ne concentrăm exclusiv asupra impactului drepturilor de autor, trecem cu vederea întreaga matrice de cauze posibile: evoluția economică a statelor europene din respectiva perioadă, trecerea către un regim deschis de piață și apariția unei clase de mijloc dinamice (cu aspirații diferite de cele ale aristocrației funciare), creșterea semnificativă a numărului de persoane școlarizate și alfabetizate ori începutul democratizării consumului de produse artistice.

5. CONCLUZII

În acest articol am explorat trei probleme adiționale la care consider că preoponții drepturilor de autor ar trebui să găsească un răspuns pentru o mai bună întemeiere a acestor drepturi de proprietate. Am pornit de la tabelul etic general al dezbaterii, unde am reluat distincția dintre strategiile argumentative

consecinționiste și non-consecinționiste în favoarea drepturilor de autor. În literatura de specialitate s-au adus nenumărate contraargumente teoriilor lockeene, personaliste sau utilitariste, însă trecerea lor în revistă nu a făcut obiectul studiului de față. M-am concentrat în primul rând asupra a ceea ce am denumit „argumentul prin proxy”: putem justifica drepturilor de autor dacă vom justifica, anterior, un alt tip de IP precum brevetele? Răspunsul a fost negativ din două motive. În primul rând, între cele două tipuri de IP există niște diferențe importante, atât de natură, cât și de grad. Apoi, s-ar putea ca înseși argumentele în favoarea brevetelor (mai ales pe o filieră utilitaristă) să nu fie atât de puternice cât ar putea să ne pară la prima vedere. Ulterior, preluând sugestia metologică a lui Bastiat din „parabola ferestrei sparte”, am arătat că una dintre consecințele care nu se văd ca urmare a instituirii drepturilor de autor este stimulentele oferite indivizilor și companiilor de a deveni căutători de rente. Nu în ultimul rând, am încercat să evidențiez că, cel puțin câteodată, unii teoreticieni (cu precădere cei utilitariști) în favoarea drepturilor de autor comit eroarea logică „post hoc ergo propter hoc”.

BIBLIOGRAFIE

- Bastiat, Frédéric, „The Broken Window”, în *The Bastiat Collection*, Ludwig von Mises Institute, Auburn, 2007.
- Biron, Laura, „Two Challenges to the Idea of Intellectual Property”, *The Monist*, vol. 93, nr. 3, 2010.
- Boldrin, Michele și Levine, David K., *Against Intellectual Monopoly*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.
- Cernea, Mihai-Valentin și Uszkai, Radu, „The Clash Between Global Justice and Pharmaceutical Patents: A Critical Analysis”, *Public Reason*, vol. 4, nr. 1–2, pp. 210–221, 2012.
- Gheorghie, Laurențiu și Cristescu, Radu, „Teoria alegerii publice și economia politică constituțională”, *Dreapta Intelectuală. Teorii și școli de gândire ale dreptei contemporane occidentale*, vol. editat de Ionuț Sterpan și Dragoș Paul Aligică, Humanitas, București, 2011.
- Hume, David, *A Treatise of Human Nature*, Caldernon Press, Oxford, 1978 (1739).
- Hughes, Justin, „The Philosophy of Intellectual Property”, *The Georgetown Law Journal*, vol. 77, 1988.
- Johnson, Eric E., „Intellectual Property and the Incentive Fallacy”, *Florida State University Law Review*, vol. 39, pp. 624–60, 2011.
- Kinsella, Stephan, „Against Intellectual Property”, *Journal of Libertarian Studies*, vol. 15, nr. 2, pp. 1–53, 2001.
- Landes William M. și Posner, Richard A., *The Economic Structure of Intellectual Property Law*, Harvard University Press, Cambridge, 2003
- May Christopher și Sell, Susan K., *Intellectual Property Rights. A critical History*, Lynne Rienner Publisher, Londra, 2006
- Mokyr, Joel, „Intellectual Property Rights, the Industrial Revolution, and the Beginnings of Modern Economic Growth”, *American Economic Review: Papers & Proceedings*, vol. 99, nr. 2, pp. 349–355, 2009.
- North, Douglass C., *Structure and Change in Economic History*, Norton, New York, 1981.
- Persson, Ingmar și Savulescu, Julian, *Neadaptați pentru viitor. Nevoia de bio-ameliorare morală*, Editura All, București, 2014.
- Solcan, Mihail-Radu, *Filosofia Științelor Umane. O Introducere*, Editura Universității din București, București, 2012.
- Uszkai, Radu, „Are Copyrights Compatible with Human Rights”, *The Romanian Journal of Analytic Philosophy*, vol. 8, nr. 1, pp. 5–20, 2014.
- Uszkai, Radu, „Intellectual Property has no Personality”, *Annals of the University of Bucharest. Philosophy Series*, vol. LXVI, nr. 2, pp. 181–205, 2017.